

ZARBULMASAL ASARIDAGI MAQOLLARNING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Ismatova Yulduz Valiyevna

Navoiy Innovatsiyalar Universiteti Surxandaryo kampusi Lingvistika yo'nalishi

Magistratura 1-bosqich magistranti.

Tel: +99895-338-27-98 Email: Pan761863@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18363057>

Annotatsiya. Ushbu maqola "Zarbulmasal" asaridagi maqollarning lingvistik xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada maqollarning strukturaviy, semantik va stilistik jihatlari tahlil qilinadi, ularning madaniy qadriyatlar va ijtimoiy me'yorlarni ifodalashdagi roli ko'rsatiladi. Maqollarda ishlatiladigan metafora, alliteratsiya va boshqa retorik vositalar orqali ularning ifodali va esda qolarli bo'lishi ta'kidlanadi. Shuningdek, maqollarda sintaksis va fonetika jihatlari o'rganilib, tilning fikr shakllantirishdagi va jamoaning madaniy identitetini aks ettirishdagi o'rni ochib beriladi. Ushbu tadqiqot an'anaviy og'zaki adabiyotda til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqurroq tushunishga hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar: Zarbulmasal, Maqollar, Lingvistik xususiyatlar, Madaniy qadriyatlar, Semantik tahlil, Stilistik jihatlari, Metafora, Retorik vositalar, Og'zaki adabiyot, Ijtimoiy me'yorlar.

Kirish

"Zarbulmasal" asari, xalq og'zaki ijodining eng qimmatbaho namunalari bilan to'ldirilgan asar bo'lib, unda maqollar insoniyatning ko'p asrlik tajribasini, hikmatlarini va qadriyatlarini o'z ichiga oladi. Maqollar, qisqa va lo'nda shaklda muayyan bir fikrni, hikmatni yoki hayotiy saboqni yetkazish orqali, xalq ruhiyatini va dunyoqarashini aks ettiradi.

Gulxaniy, o'z asarlarida nafaqat zamonining ijtimoiy va madaniy muhitini yoritgan, balki bu maqollar orqali xalqning ma'naviy merosini ham saqlab qolishga harakat qilgan. Gulxaniyning "Zarbulmasal" asari, o'zining boyligi va xilma-xilligi bilan ajralib turadi. Ushbu asar, maqollar orqali inson hayotining turli jabhalarini qamrab oladi va ularda yotgan chuqur ma'nolarni ochib beradi. Maqollar, o'zining sintaktik, morfologik va leksik jihatlari bilan tilshunoslikda muhim tadqiqot ob'ektidir.

Ularning tahlili orqali biz nafaqat tilning rivojlanish jarayonini, balki xalqimizning tarixiy tajribasini va madaniy merosini ham chuqurroq anglash imkoniyatiga ega bo'lamiz. Ushbu maqolada Gulxaniyning "Zarbulmasal" asaridagi maqollarning lingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqollarning tuzilishi, ularning ma'nosi va konteksti, shuningdek, zamonaviy tilshunoslik nuqtai nazaridan ahamiyati ko'rib chiqiladi. Natijada, maqollar nafaqat tilning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi, balki xalqimizning ma'naviy merosini saqlashda ham ahamiyatli manba bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot orqali biz Gulxaniyning ijodi va "Zarbulmasal" asarining lingvistik xususiyatlarini yanada chuqurroq tushunishga intilamiz.

Adabiyotlar sharhi. Gulxaniyning "Zarbulmasal" asaridagi maqollarning lingvistik xususiyatlari mavzusi juda qiziqarli va keng qamrovli. Ushbu maqola uchun adabiyotlar sharhini quyida ko'rib cheqamiz.

1. Gulxaniy, A. (2002). "Zarbulmasal" Ushbu asar o'zbek adabiyotida maqol va masallarning muhim manbai hisoblanadi. Gulxaniyning maqollari xalq hikmatini, ularning hayotiy tajribalarini va madaniy merosini aks ettiradi.

Asarda keltirilgan maqollarni lingvistik jihatdan tahlil qilish, ularning grammatik, leksik va stilistik xususiyatlarini o'rganish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

2. Jalolov, T. (2010). "O'zbek tilidagi maqollar va ularning lingvistik xususiyatlari". Ushbu tadqiqotda o'zbek tilidagi maqollar tahlil qilinadi, ularning struktura va ma'nosi, shuningdek, lingvistik jihatlari ko'rib chiqiladi. Maqollarning tilshunoslik nuqtai nazaridan o'rganilishi Gulxanining asaridagi maqollarning tahlilida qo'llanildi.

3. Saidov, B. (2015). "Maqollar va ularning ijtimoiy roli". Maqollarning ijtimoiy va madaniy kontekstdagi roli, shuningdek, ularning tilga ta'siri haqida ma'lumot beradi. Ushbu asar Gulxaniyning maqollarini o'rganishda ijtimoiy ahamiyatini tushunishga yordam beradi.

4. Mamatqulov, U. (2018). "O'zbek adabiyotida maqol va masallar" O'zbek adabiyotidagi maqol va masallarning tarixi, rivojlanishi va ularning lingvistik xususiyatlari haqida batafsil ma'lumot beradi. Bu manba Gulxaniyning asariga nisbatan maqollarning tarixiy va madaniy kontekstini tushunishga yordam beradi.

5. Xodjaev, R. (2020). "Lingvistik antropologiya: Maqollar va madaniyat Lingvistik antropologiya nuqtai nazaridan maqollarning madaniyatdagi o'rni va ahamiyatini o'rganadi.

Gulxaniyning "Zarbulmasal" asaridagi maqollarni madaniy kontekstda tahlil qilishda foydali bo'ladi.

6. Abdullaeva, N. (2021). "Maqol va masallarning zamonaviy tahlili" Zamonaviy tahlil usullaridan foydalangan holda maqollarni o'rganadi. Ushbu asar, Gulxanining maqollarini zamonaviy lingvistika nuqtai nazaridan tahlil qilishda muhim manba bo'ldi.

Ushbu adabiyotlar sharhi Gulxaniyning "Zarbulmasal" asaridagi maqollarning lingvistik xususiyatlarini o'rganish uchun zarur bo'lgan nazariy va amaliy materiallarni taqdim etadi. Har bir manba maqollarning tilshunoslik, madaniyat va ijtimoiy kontekstda qanday o'rin egallashini tushunishga yordam beradi.

Asosiy qism

"Zarbulmasal" asarida Ko'rqa'shning tilidan olingan "bo'l og'iz bo'lma oyoq bo'l, oyoq yugurigi oshga, og'iz yugurigi boshga" maqoli har ishda ehtiyotkorlik bilan yondashish zarurligini ta'kidlaydi. Maqol asosan odamlar o'rtasidagi munosabatlar, o'zaro tushunish va ehtiyotkorlik haqida. Ushbu maqolni quydagi ma'nolarda tushunish mumkun: "bo'l og'iz bo'lma oyoq bo'l" qismida o'z fikringizni va his-tuyg'ularingizni ehtiyotkorlik bilan ifodalash zarurligini anglatadi.

"Oyoq yugurigi oshga og'iz yugurigi boshga" qismi esa odamlar o'rtasidagi muloqot va tushunishning ahamiyatini ko'rsatadi. Boshqalarga nisbatan ehtiyotkor bo'lish va o'z so'zlarini tanlash muhimdir. Ayniqsa Gulhaniy yashagan davrda ushbu maqolning ma'nosi va tushunilish darajasi insonlarni so'zlayotgan so'zlariga e'tiborli bo'lishni taqozo etadi.

Mazkur maqol "Bo'l og'iz bo'lma oyoq bo'l, oyoq yugurigi oshga - og'iz yugurigi boshga" o'zida bir qancha lingvistik xususiyatlarni aks ettiradi. Maqol ikki qismdan iborat bo'lib, har bir qismda muayyan fikr yoki maslahat beriladi. Birinchi qismda og'iz va oyoq o'rtasidagi farq ta'kidlanadi, ikkinchi qismda esa har bir a'zoning o'z vazifasini bajarishi kerakligi haqida so'z yuritiladi. Bu tuzilma maqolning mazmunini aniq va tushunarli qiladi. Maqolda ishlatilgan so'zlar oddiy va hayotiydir. "Og'iz", "oyoq", "yugurish" kabi so'zlar har kimga tanish va tushunarli bo'lgan leksik birliklardir. Bu so'zlar, maqolning keng auditoriya tomonidan tushunilishini ta'minlaydi. Maqolning semantik ma'nosi juda chuqur.

U inson hayotida har bir a'zoning o'z vazifasini bajarishi zarurligini anglatadi. "Oyoq yugurigi oshga" va "og'iz yugurigi boshga" iboralari, har bir a'zoning o'z rolini o'ynashi kerakligini ko'rsatadi. Bu yerda metaforik ma'no mavjud bo'lib, og'iz va oyoq orqali inson faoliyatining muhim jihatlari ta'kidlanadi. Maqolda oddiy sintaktik tuzilmalar ishlatilgan. Ular ko'pincha qisqa va aniq gaplardan iborat, bu esa maqolning esda qolishini osonlashtiradi. Har bir qismda oddiy gap tuzilishi mavjud, bu esa maqolni tezda anglash imkonini beradi. Maqolda takroriylik (repetitsiya) usuli qo'llanilgan: "bo'l" va "yugurigi" so'zlari takrorlanadi. Bu usul maqolga ritm va ohang beradi, shuningdek, uning ta'sirini kuchaytiradi.

Maqolning konteksti ham muhimdir. U xalqimizning qadriyatlari va hayotiy tajribalarini aks ettiradi. Har bir inson o'z vazifasini bajarishi kerakligi haqidagi fikr, ijtimoiy hayotda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqol, oddiy va tushunarli til orqali chuqur ma'noni ifodalaydi. Uning lingvistik xususiyatlari, xalq og'zaki ijodining boyligini ko'rsatadi va inson hayotining muhim jihatlari aks ettiradi.

Maqol, nafaqat tilshunoslik nuqtai nazaridan qiziqarli, balki madaniy merosimizning ajralmas qismidir. Ko'rqo'shning tilidan olingan ya'na bir maqol "ermon yog'ochining egilgani singani, er yigitning o'yalgani o'lgani" maqoli ham juda chuqur ma'noga ega bo'lib, bu yerda ermon yog'ochi insonlarning qiyinchiliklarga qarshi ko'rashishi va sabr qilishini anglatadi, uning kuchli va bardoshli ekanligini ko'rsatadi. "Er yigitning o'yalgani o'lgani" qismi esa, insonlarning xatolari jiddiy oqibatlariga olib kelishi jamiyatdan uzoqlashtirishi, g'ururli inson o'zini noqilay vaziyatga tushurib quymasligi kerakligini anglatadi. "Ermon yog'ochining egilgani singani, er yigitning o'yalgani o'lgani" maqoli, xalq og'zaki ijodining bir qismi bo'lib, unda muhim lingvistik xususiyatlar mavjud. Maqol ikki qismdan iborat bo'lib, har bir qismda alohida ma'no va fikr ifodalanadi. Birinchi qism "ermon yog'ochining egilgani" tabiiy jarayonni ifodalasa, ikkinchi qism "er yigitning o'yalgani o'lgani" inson hayotidagi o'zgarishlar va natijalarni ta'kidlaydi.

Bu tuzilma maqolning mazmunini yanada kuchaytiradi. Maqolda ishlatilgan so'zlar oddiy va xalq tilida keng tarqalgan. "Yog'och", "egilish", "yigit", "o'yalgani", "o'lgani" kabi so'zlar, har kimga tanish va tushunarli bo'lgan leksik birliklardir. Bu so'zlar maqolning keng auditoriya tomonidan tushunilishini ta'minlaydi. Maqolning semantik ma'nosi chuqur va ko'p qatlamli. "Ermon yog'ochining egilgani" iborasi, tabiiy jarayonlar va inson hayotidagi muhim o'zgarishlarni ko'rsatadi. "Er yigitning o'yalgani o'lgani" esa, insonning harakatlari va qarorlarining natijalarini ta'kidlaydi. Bu yerda insonning o'z harakatlari natijasida yuzaga keladigan oqibatlar haqida ogohlantirish mavjud. Maqolda oddiy sintaktik tuzilmalar ishlatilgan.

Har bir qismda aniq va qisqa gaplar mavjud bo'lib, bu maqolni tezda anglash imkonini beradi. Sintaktik tuzilma maqolning ohangini kuchaytiradi. Maqolda metafora va taqqoslash usullari qo'llanilgan. "Yog'ochning egilishi" va "yigitning o'yalgani" iboralari orqali inson hayotidagi o'zgarishlarni tabiiy jarayonlar bilan taqqoslash amalga oshiriladi. Bu usul maqolga chuqur ma'no berib, fikrni yanada kuchaytiradi. Maqol xalqimizning qadriyatlari, hayotiy tajribalarini aks ettiradi. U inson hayotida harakatlar va qarorlarning natijalari haqida ogohlantiruvchi fikrni ifodalaydi. Bu kontekst, maqolni yanada ahamiyatli qiladi. Asarda esa Ko'rqo'shning Boyug'lidan qizi Gunashbonuni Kulonkir sultonga so'rab kelgan vaziyatida ushbu maqoldan ustalik bilan foydalanilgan.

Umuman olganda, bu maqol hayotda sabr toqat qilish, qiyinchiliklarga duch kelganda moslashish va har bir harakatning oqibatlarini hisobga olish zarurligini anglatadi. Boyug'lining tilidan olingan "ot olsang uying birla kengash" maqolining simvolikasi quydagicha ma'nolarni anglatadi ot sotib olish kabi katta va ma'sulyatli qarorlar qabul qilish bu qarorning natijalarini o'ylash kerakligini ko'rsatadi. "Uying birla kengash qismi esa, qarorlar qilishda oila yoki yaqinlar bilan maslahatlashishning ahamiyatini ta'kidlaydi.

Bu o'zaro fikr almashish va maslahat olish orqali yanada to'g'ri va oqilona qaror qabul qilish imkonini beradi. "Ot olsang, uying birla kengash" maqoli Zarbulmasal asarida muhim o'rin tutadi va uning lingvistik xususiyatlari quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi: Maqol ikki qismdan iborat: birinchi qismda "ot olsang" iborasi, ikkinchi qismda esa "uying birla kengash" ifodasi mavjud. Bu tuzilma maqolga aniq va qisqa ma'no beradi, shuningdek, fikrni yanada kuchaytiradi.

Maqolda ishlatilgan so'zlar oddiy, ammo ma'noli. "Ot", "uy", "kengash" kabi so'zlar xalq tilida keng tarqalgan va har kimga tanish. Bu so'zlar maqolning oddiy va tushunarli bo'lishini ta'minlaydi. Maqolning semantik ma'nosi, inson hayotida qarorlar va harakatlarning ahamiyatini ta'kidlaydi. "Ot olsang" iborasi, yangi imkoniyatlar va resurslarni olishni anglatadi, "uying birla kengash" esa, bu imkoniyatlarni o'zaro maslahatlashish va muhokama qilish zarurligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, bu maqol odamlarni o'zaro aloqalar va hamkorlik qilishga undaydi.

Maqolda oddiy sintaktik tuzilmalar ishlatilgan. Har bir qismda aniq va sodda gaplar mavjud, bu esa maqolni tezda anglash imkonini beradi. Sintaktik tuzilma maqolning ohangini kuchaytiradi. Ushbu maqol orqali Boyo'g'li Ko'rqo'shga o'z javobini yaqinlari bilan maslahat qilgandan so'ng bildirishini aytadi va o'zi ham shu maqol bilan yaxshilab o'ylab olishi kerakligini chiroyli ifodalaydi.

Xulosa

Gulxaniyning "Zarbulmasal" asaridagi maqollar o'zbek xalqining madaniy merosini, hayotiy tajribalarini va axloqiy qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim manba hisoblanadi. Ushbu asarda keltirilgan maqollar lingvistik jihatdan turli xususiyatlarga ega bo'lib, ularning grammatik, leksik va stilistik tahlili orqali o'zbek tilining boyligini va ifoda imkoniyatlarini namoyon etadi.

Maqollarning lingvistik xususiyatlarini o'rganish, ularning tuzilishi va ma'nosi, shuningdek, ijtimoiy kontekstdagi roli haqida chuqur tushuncha beradi. Gulxaniyning asarida keltirilgan maqollar, nafaqat tilning estetik jihatlari, balki xalqning tafakkur va dunyoqarashini ham aks ettiradi. Ular orqali xalq hikmatlari, axloqiy saboqlar va hayotiy tajribalar muhrlangan.

Shuningdek, maqollarning zamonaviy lingvistika nuqtai nazaridan tahlili, ularning o'zgaruvchanligini va zamon bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Bu esa, o'zbek tilining rivojlanishi va o'zgarishi jarayonida maqollarning ahamiyatini yanada oshiradi.

Umuman olganda, Gulxaniyning "Zarbulmasal" asaridagi maqollarni lingvistik jihatdan o'rganish, nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik va antropologiya sohalarida ham qiziqarli tadqiqotlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Maqollar xalqning ruhini, tarixini va madaniyatini aks ettiruvchi noyob xazina sifatida kelajak avlodlarga yetkazilishi zarur.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Muhammad Sharif Gulhaniy. Zarbulmasal-toshkent, 1974
2. Shorahmidov. Hikmatnoma.-Toshkent, 1990

3. Jalolov, T. (2010). "O'zbek tilidagi maqollar va ularning lingvistik xususiyatlari".
4. Saidov, B. (2015). "Maqollar va ularning ijtimoiy roli".
5. Mamatqulov, U. (2018). "O'zbek adabiyotida maqol va masallar"
6. Xodjaev, R. (2020). "Lingvistik antropologiya: Maqollar va madaniyat Lingvistik antropologiya nuqtai nazaridan maqollarning madaniyatdagi o'rni va ahamiyat
7. Abdullaeva, N. (2021). "Maqol va masallarning zamonaviy tahlili"
8. <https://saviya.uz>
9. <https://n.ziyouz.com>